

NEDİM DİVANI'NDAKİ GİYİM KUŞAM VE SÜSLENMEYLE İLGİLİ UNSURLAR

* **BATISLAM, H. Dilek**
TÜRKİYE/TУРЦИЯ

ÖZET

Edebî eserlerde eski kültürümüzde ve sosyal hayatta özel bir önem verilen giyim kuşam ve süslenmeyle ilgili unsurlardan çeşitli amaçlarla söz edilmiştir. Divan şairleri de şiirlerinde yaşadıkları döneme ait giyim ve süslenme alışkanlıklarını belli ölçüde yansıtmışlardır. Divan şiirinde kullanılan benzetmeler arasında kültürel bir değer, zenginlik olarak kabul edilen giyim kuşam ve süslenmeyle ilgili unsurlarla kumaşlar da bulunur. Söz konusu unsurlar, şiirde özellikle mazmun ve benzetmelerin meydana getirilmesinde kullanılmış olmakla birlikte, bazı örneklerde de doğrudan dönemin giyim kuşam ve süslenme anlayışına dair bilgi verir. Bu nedenle divan şiiri örneklerindeki elbise ve kumaşların çeşitleri, isimleri, nerede dokundukları vb. özellikleri içeren beyitler, Osmanlı dönemi giyim ve kumaş çeşitlerini tanıtmaları nedeniyle kültür tarihi açısından önemlidir.

Bildirimizde giyim kuşam ve süslenmeyle ilgili unsurların divan şiirindeki yeri ve kullanım biçimi hakkında bilgi verdikten sonra, 18. yüzyıl Divan şairi Nedim'in şiirlerinde sık kullandığını tespit ettiğimiz söz konusu unsurlara hangi amaçla ve nasıl yer verdiğini örnek beyitler aracılığıyla göstereceğiz.

Anahtar kelimeler: Nedim, Divan şiiri, giyim kuşam, süslenme.

ABSTRACT

The Elements of Make-Up And Clothing in Nedim's Divan

In literary works, the elements related to make-up and clothing that are of special importance in our ancient culture and social life have been dealt with various purposes. Divan poets reflect the habits of make-up and clothing belonging to the period in which they lived to a certain extent in

* Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Adana batislam@cu.edu.tr

their poems. Among the metaphorical elements in divan poetry are the elements that have cultural value, fabrics, clothing and make-up that are accepted as richness. Especially, the so-called elements have been used to form images and metaphors but some samples give direct information about the understanding related to clothing and make-up of the period. Therefore, the couplets that include the types of fabrics and dresses, their names and woven places in divan poetry are very important in cultural history since they introduce the types of clothes and fabrics of Ottoman Period.

In our presentation, after giving information about the use and the place of elements related to clothing and make-up in divan poetry, we are going to show the mentioned elements that we have witnessed how and on what purpose Nedim used in his poetry in 18th century.

Key Words: Nedim, Divan poetry, clothing, make-up.

Nedim, Divan şiirinde kendine özgü üslup geliştirmiş XVIII. yüzyıl Divan şiirinin önde gelen şairlerindendir. Neşeli yaratılışı ve yaşama sevinci sayesinde yaşadığı hayatı ve gerçek tabiatı şiirlerinde yansıtmıştır. Şiirlerinde yaşadığı dönemle ilgili bilgiler, tasvirler, İstanbul'un eğlence ve gezinti mekanlarının yanı sıra eğlence anlayışı hakkında ipuçları vardır.

III. Ahmed, Şehid Ali Paşa ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa için şiirler yazan ve özellikle Paşanın kütüphane memurluğu sırasında devrin önde gelen kişileriyle tanışma imkânı bularak onalara düğün, bayram, zafer, barış, doğum, helva sohbeti vb. sebeplerle şiirler sunan Nedim, XVIII. yüzyılda şiirleriyle yeni bir çığır açıp kendinden sonraki şairlerde etkisini güçlü bir şekilde hissettirmiştir. En güzel şiirleri Sadâbâd ve Çırağan eğlencelerini anlattığı, âşıkâne, rindâne gazelleri ve şarkılarıdır.

Lale Devri olarak adlandırılan dönemin İstanbul hayatı, binaları, eğlence yerleri, âdetleri, kıyafetleri bütün etkileyiciliği ve güzellikleriyle Nedim'in şiirlerinde yer alır. Onun şiirlerinde hemen her yönüyle yaşadığı dönemin hayatından çeşitli kesitlerin varlığı dikkati çeker. Bu nedenle şiirleri kültür tarihi için de önemli kaynaklardandır. Halk dilinde kullanılan kelime ve deyimleri, gelenek ve görenekleri şiirlerinde kullanan şair, mahallileşme akımının da önemli temsilcilerindendir (Şentürk-Kartal, 2004; 415-416; Macit, 1997: XV-XXXVII).

Nedim'in şiirlerinde soyut kavramları somut nesnelere ifade etme özelliği önemlidir. Şair geleneksel benzetme ve kurguların ötesinde bilinçli olarak dilin bu imkânını kullanmıştır. Nedim'in şiirini farklı yapan sadece somutlaştırmaya olan meyli değildir. Onun şiirine özgünlük getiren şiirlerinde yer verdiği alışılmamış bağdaştırmalardır. Bu tür bağdaştırmalara sık baş vuran şair, okuyanı ve dinleyeni etkilemeyi amaçlamaktadır (Yıldırım, 2002: 211-218-Çavuşoğlu, 1987: 331-344).

Şiirlerinde günlük hayatı çeşitli yönleriyle ele alan Nedim'in giyim kuşam ve süslenmeyle ilgili unsurlara da yer verdiği görülür. Başka Divan şairlerinin şiirlerinde de giyim kuşam ve süslenmeyle ilgili unsurlar bulunur. Nedim'i diğerlerinden ayıran bu unsurların kullanım sıklığı, şairin yaşadığı döneme özgü özellikleri, şehir insanının giyim alışkanlıklarını, şehir hayatının ve kültürünü de şiirlerinde canlı bir şekilde başarıyla yansıttığıdır (Kaplan, 1976: 246-250).

Osmanlı döneminde kadın kıyafetlerine özel bir önem verilmiştir. Kadın giyiminin zaman içinde geçirdiği değişimle birlikte bazı dönemlerde padişahların da kadın giyimleri konusunda kimi düzenlemeler yaptıkları görülür. Bu tür düzenlemeler özellikle Nedim'in yaşadığı Lale Devri ve sonrasında daha dikkat çekici ve belirgin hale gelmiştir. III. Ahmet döneminde 1726 tarihli bir kararla kadınların giyimlerinde bir kısıtlamaya gidilmiştir. Kadınlar, Müslüman olmayan kadınların giyimlerine özenmekle, onlar gibi giyinmekle suçlanmışlar; süs ve giyim merakının aile huzurunun bozulmasına neden olacağı düşüncesiyle kadın kıyafetleriyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır (Güneş-Yağcı, Genç, 2007: 230).

Kıyafetlerle ilgili düzenlemeler giyim kuşam anlayışında meydana gelen değişimi de ortaya koymaktadır. Lale Devrine kadar yapılan düzenlemeler daha çok kıyafetlerin kalite ve fiyatına yönelikken bu dönemden sonraki düzenlemeler ciddi anlamda kısıtlamalar içerir. Bu durum Osmanlı toplumunun Lale Devriyle birlikte çok çeşitli eğilimler ortaya koyan bir değişim yaşamaya başladığının işaretidir. Çünkü süs ön plana çıkmaya başlamış hatta sokağa da yansımıştır. Kadınlar sokakta aşırı süslü kıyafetler giymekten çekinmez olmuşlardır. Daha sonraki yüzyılda ise çok daha fazla değişim yaşanmıştır. Düzenlemelerden değişimi en çok yaşayan şehir olması nedeniyle İstanbul daha fazla etkilenmiştir (Güneş-Yağcı, Genç, 2007: 231).

Tarih kaynaklarından öğrendiğimiz giyim kuşam anlayışı ve bu anlayışta görülen değişimler, çağının, yaşadığı dönemin tanığı olması nedeniyle belli ölçüde Nedim'in şiirlerinde yer alan giyim kuşama ilgili unsurlardan

da anlaşılmaktadır. Şairin bazı şiirlerinde olduğu gibi Divan şiirinde görülen çeşitli benzetmeler arasında estetik, kültürel değer, zenginlik olarak kabul edilen, dönemin anlayışını yansıtan giyim, kuşam, kumaşlar ve renk unsurları da bulunmaktadır (Çapan, 2000: 169-189). Şairler yaşadıkları dönemde ilgi gören kumaş ve elbiselerden yeri geldiğinde şiirlerinde söz etmişlerdir. Örneğin; Divan şairlerinin şiirlerinde çetârî, kotuzî, turalı, hâre, sûf, fermâyîş, pastav, zer-nigâr, mülûkî, âsumânî, perniyan, biniş, yeldarî, sâde vb. kumaş ve giysi adlarına rastlanmaktadır. Ayrıca eskiden hükümdarların kırmızı ya da kırmızıya yakın renkte elbise giydiklerinden, kırmızı rengin Osmanlı hanedanına mahsus olup bu rengi başkalarının kullanamadığı gibi dönemin giyim anlayışını yansıtan bazı özellikler de şiirlerde çeşitli vesilelerle söz konusu edilmiştir (Onay, 1992: 141-142).

Türklerde çok eskiden beri var olduğu bilinen, dokumacılığın gelişmesinde kumaş ve kaftan armağanı, önemli bir etkidir. XVI. yüzyılda Osmanlı toprakları içinde Bursa, Bergama, Soma, Ankara, Amasya, Mardin, Şam, Halep, Bağdat, Humus, Selanik gibi merkezlerde kumaş ve bez üretilmiştir (Apak, Gündüz, Eray, 1997: 16). XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Üsküdar'da III. Selim'in emriyle yeni kumaş tezgahları açılmıştır. Bu tezgahlarda Selimî adlı çözgüsü ve atkısı ipek, boyuna yollu, çubuklu, küçük çiçeklerle süslü iki kumaş çeşidi çok dokunmuştur (Önder, 1995: 118).

Sadece bir nesne ya da ticaret metası olmayan kumaş ve dokumalar dönemin toplum hayatında çeşitli ortamlarda farklı amaçlarla kullanılmıştır. Örneğin düğün ve şenliklerde padişaha, sünnet olan şehzadelere ve padişahın yakınlarına getirilen hediyeler arasında kumaşlar, giyecekler, mefruşat ve kürkler önemli bir yer tutar (Arslan, 1999: 169). Ayrıca eski gelenekler arasında padişah sefere ya da şehirleri gezmeye gittiğinde o şehir halkının esnaf ve tacirlerinin padişahın geçeceği, atının ayak basacağı yerlere değerli kumaşlar sermesi geleneği de vardır. Yere serilen değerli kumaş ve halılara pây-endâz dendiği ve bunların solakbaşılar, silahdar ve ibrikdara ait olduğu sonradan aralarında paylaşıldığı kaynaklarda bildirilmektedir (Şentürk, 1999: 425).

Osmanlı döneminde giyim ve kumaşlar sadece kişisel zevki yansıtmamıştır. Giyim ve kumaşlar aynı zamanda toplum kurallarının ve toplumsal hiyerarşinin korunmasını sağlayan temel unsurlardan biri olduğundan kıyafetlerin hazırlanmasına, modellerin zenginliğine, kumaşın cinsine ve süslemesine önem verilmiştir. Dokumalarda kullanılan, desenler, nakışlar ve motifler, sosyal statünün, yaratıcılığın ve hayata bakışın anlamlandırıl-

masını sağlayan dikkate değer ayrıntılar olarak değerlendirilmiştir (Tunç, 2001: 11-14; Gürtuna, 2002: C. 11, 909-920: www.osmanlimedeniyeti.com)¹.

Eski kültürde farklı amaçlarla kullanılan kumaş çeşitlerinin sosyal hayatta statü ve konum belirlemede önemli bir yeri vardır. Bu nedenle divan şiiri örneklerindeki elbise ve kumaşlardan söz eden beyitler dönemin giysi ve kumaşlarını tanıtmaları nedeniyle kültür tarihi açısından da önem taşırlar. Divan şiirinde sıklıkla karşılaştığımız kumaşlarla ilgili beyitlerde kumaşların isimleri, şekilleri, nerede dokundukları hakkında sınırlı da olsa bazı bilgiler verilmektedir. Hangi yüzyıllarda hangi bölgelerde hangi kumaşların dokunduğu, günümüze bunlardan hangilerinin kaldığı, renkleri ve desenleri verilen bu bilgiler ışığında belli ölçüde tespit edilebilecektir (Arslan, 1999: 169).

Nedim Divanı'nda bulunan giyim kuşam ve süslenmeyle ilgili unsurları ve kullanım sıklıklarını alfabetik olarak şu şekilde sıralayabiliriz: **Anber**: 11 b + 2 diğer: 13 ; **Atlas**: 4 b.; **Âyîne**: 54 b. + 4 diğer: 58; **Câme**: 17 b. + 1 diğer: 18; **Ceyb**: 9 b.; **Çember**: 1 b.; **Dâmen**: 39 b. + 7 diğer: 46; **Destâr**: 6 b. + 1 diğer: 7; **Dest-mâl**: 1b.; **Dîbâ**: 12 b. + 1 diğer: 13; **Düğme**: 4 b.; **Fes**: 4 b. ; **Gâze**: 2 b.; **Girîbân**: 18 b. + 1diğer: 19 ; **Gül-âb**: 7 b.; **Hırka**: 3 b.; **Hıtâyî**: 1 b. ; **Hâre**: 2 b. + 5 diğer: 7; **Itr-ı şâhî**: 2 b. **Kabâ**: 8 b.; **Kakum**: diğer: 1; **Kâlâ**: 6 b.; **Kemer**: 16 b. + 1 diğer: 17.; **Kerrâke**: 6 diğer; **Kına**: 3 b.; **Kuhl**: 3 b. ; **Kumaş**: 2 b.; **Küle** : 2 b. + 1 diğer: 3 ; **Mir'ât**: 8 b. + 2 diğer: 10; **Misk**: 1b. + 1 diğer: 2; **Müşk**: 11 b. + 2 diğer: 13.; **Nikâb**: 6 b.; **Nîm-ten**: 1 b. + 1 diğer: 2 ; **Pîrâhen**: 8 b. + 1 diğer: 9; **Pîre**hen: 4 b. + 6 diğer: 10; **Ridâ**: 1 b.; **Semmûr**: 5 b. + 4 diğer: 9; **Sürme**: 9 b. + 3 diğer: 12; **Şâl**: 5 b. + 2 diğer: 7; **Şâlî**: 1diğer; **Şâne** (tarak): 11 b. **Vesme**: 3 b.

Nedim Divanı'nda giyim kuşam, süslenme ve bunlarla ilgili unsurların yer aldığı gazel beyitleri ve diğer nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerde bulunan örneklerin sayısı oldukça fazladır. Şair Divanı'nda toplam 354 yerde giyim, kuşam ve süslenmeyle ilgili (eş anlamlılar dikkate alınmadığında) 38 farklı unsura yer verir. Bunlardan 302'si beyitlerle yazılmış nazım şekillerinde, geriye kalan 52'si ise diğer şiirlerde geçmektedir. Giyimle ilgili unsurlar arasında dâmen (etek), câme (elbise), pîrâhen (gömlek), kabâ, nîm-ten, semmûr (samur), kakum, şal, nikâb (örtü), hırka, ridâ, ceyb, girîbân,

¹ Osmanlı dönemi giyimi konusunda ayrıca: Suraiya Faroqhi-Cristoph K. Neuman, Otoman Costumes From Textile to Identity, Eren Yayınevi, İst. 2004 ve Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları, Ank. 1969 adlı çalışmalara bakılabilir.

destâr, fes, külâh, çember, destmâl (mendil) bulunmaktadır. Kullanım sıklığı açısından en fazla dâmen (etek) (46), en az ridâ ve çembere (1) yer verilmiştir. Giysileri tamamlayıcı unsur olarak kabul edebileceğimiz kemer (17) ve düğmeden (4) de söz edilmiştir. Süslenme malzemelerinden âyine (mir'at), şâne (tarak), sürme (kuhl), vesme (rastık), gâze (allık) ve kına bulunur. Bunlar arasında en fazla âyine (58) mir'at (9), en az ise kına ve vesme (3) kullanılmıştır. Süslenmeyle ilgili güzel kokulardan misk-müşk (15) en fazla, itr-ı şâhî ise (2) en az yer verilenidir. Gül-âb ve anber diğer güzel kokulardandır. Kumaş, kumaş anlamına gelen Farsça kâlâ kelimesiyle kumaş çeşitleri kerrâke, atlas, dîba, hıtâyî, şâlî ve hâre'den söz eden şair şiirlerinde en çok dîbâ (13) ya en az ise Hıtayî ve hâre (1) ye yer vermiştir. Sıraladığımız unsurlarla ilgili beyitlerden seçtiğimiz örnekleri aşağıda veriyoruz:

Giyim ve Giyimle İlgili Unsurlar

Câme (F.i.): Çamaşır, elbise, sırtta giyilen her şey anlamında olmakla birlikte, yenleri bol, rahat ev kıyafetine denir. Kelime gerçek veya mecazî anlamda tamlamalar kurar (Pala, 1989: 95-96).

İydiyye câmelerle çıkup seyre dilberân

Uşşâkın etdiler yeniden hâlini yaman (ND. 24/13-90)²

“Dilberler bayramlık elbiselerle gezmeye çıkıp âşıkların halini yeniden yaman ettiler.”

Câme-i fasl-ı bahârânı alup âriyeti

Dest-bûsuna o şekil ile zemistan geldi (ND. 34/5-107)

“Bahar mevsiminin elbisesini ödünç alıp o şekil ile kış el öpmeye geldi.”

Kabâ (A.i.): Elbise, cübbe, kaftan. Önce savaşa “zırh üzerine giyilen pamuklu elbise”, sonra “astarsız uzun kumaş, entari ve hil'at gibi ipekli kumaştan yapılan elbise” anlamlarını kazanmıştır. Meydânî denilen kırmızı, beyaz çizgili bir ipekli dokumadan yapılan yan etekleri çift yırtmaçlı, göğüs kısmı açık ve yakası topuğa kadar kesik ve bütün yakası sırma ve ipek kaytanla işlenmiş entari şeklinde olanları da vardır. Bele kadar kısa olanlarının alt tarafı kuşak altına getirilir ve adı nîm-ten yani mintandır. Eskiden uzun entariye kabâ, mintana kabâçe denirdi (Onay, 1992: 223-224).

Divan şiirinde âşığın yaralı bedeni gül işlemeli bir “kabâ”ya benzetilir. Bu bakımdan kabâ, insanın maddî varlığı yerinde kullanılır. Bazen gökyü-

² Örnek beyitler Nedim Divanı'nın kaynakçadaki baskısından alınmış olup beyitlerden sonra sırayla verilen şiir, bent, beyit ve sayfa numaraları bu baskıya aittir.

zû çini bir kabâ olur. Sevgilinin güzelliği ve nazı ile âşığın kanlı gözyaşları da kabâyâ benzer. Şairin methiyesi övülen kişiye hediye edilen bir kabâ sayılır.

Tasavvufta dervişin hırkasına kabâ denir ve “varlık, dünya süsü” yerine kullanılır. Kabânın önü açık olup düğmesi yoktur. Bedeni uyluklara kadar örter (Pala, 1989: 269).

Seyret beyaz fesde o zülfi mu'anberi

Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var (ND. 25/3-286)

“Beyaz fesde o anber kokulu saçı seyr et. Şebboyu gör ki yasemin yaprağından elbisesi var.”

Şöyle mest olmuş ki açılmış girîbân-ı kabâ

Nâfdan tâ bendgâh-ı hançer-i fûlâda dek (ND. 60/2-305)

“Öylesine sarhoş olmuş ki elbisenin yakası göbekten ta çelik hançerin bağlı olduğu yere kadar açılmış.”

İçinde bir gümüş âyîne cilve etmeyecek

Nedir safâsı Nedimâ kabâ-yı zer-bâfın (ND. 65/5-308)

“Ey Nedim, içinde bir gümüş aynaya benzeyen sevgili görünmediği zaman sırmalı kumaştan yapılmış elbisenin vereceği mutluluk nedir?”

Pîrâhen (F.i.) : Gömlek. Eskiden öldürülmek istenen kişiye ya da idam mahkumlarına zehirli gömlek giydirilirmiş (Onay, 1992: 444). Divan şiirinde aşkın bağındaki ve bedenindeki yaralarla teni pîrâhen olarak düşünülür. Âşık sevgilinin pîrâhenini sevgiliyi sarıp kucakladığı için kıskanır (Pala, 1989: 404).

Sensiz ey Yûsuf-ı gül-pîrehenim câme-i feth

Zahm urur cismime pîrâhen-i mesmûm gibi (ND. 151/3-353)

“Ey gülden gömleklî Yusuf (gibi) güzelim sensiz can elbisesi zehirli gömlek gibi vücudumda yara açıyor.”

Saba ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar

Açarsa 'ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar (ND. 16/ 1-281)

“Saba o zülfe (sevgilinin zülfüne) el vurursa saf misk, gömleğinin düğümünü açarsa gül suyu kokar.”

İşitdim dîr sadef pîrâhenin çâk eyleyüp çıkmış

Meğer ol dil-ber-i sîmin-beden deryâyâ girmişdir (ND. 30/2-288)

“İncinin sedeften gömleğini yırtıp çıktığını duydum. Meğer o gümüş bedenli dilber (sevgili) denize girmiştir.”

Ben kimseye açılmaz idim dâmenin olsam

Kim görür idi sîneni pîrâhenin olsam (ND. 83/1-317)

“(Ey sevgili) ben senin eteğın olsam kimseye açılmaz idim. Gömleğın

olsam sineni kim görürdü? (Kim görebilirdi?).”

Hırka (A.i.): Kalın kumaştan yapılmış veya içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğunda bir giyecek. Sûfî, zâhid ve dervişlerin yaz kış giydiği yakasız, kollu cübbe. Dervişler bazen bez parçalarından diktikleri hırkaları giymişlerdir. Şeyh tarafından mürîde dua ile giydirilen hırka o şeyhe bağlılık ifadesi taşır. Dervişlerin hırka giydikten sonra dünya nimetlerinden el çekmeleri dolayısıyla bu hırkalara hırka-i tecrit denir (Pala, 1989: 225).

Zâhidâ âlâyiş dâmânın eyle şüst ü şû

*Yalnız hâlet bulunmaz **hırka-i peşmîne** (ND. 140/ 4-347)*

“Ey zahit, eteğinin gösterişini yıka, Sûfî’nin giydiği hırkada sadece görünüş, gösteriş bulunmaz.”

Semmûr (samur) (A.i.): Samur, çok değerli olan ve kürkü için avlanan küçük memeli hayvan, bu hayvanın derisinden yapılan siyah renkteki kürk (Devellioğlu, 1998: 936).

Mû-be-mû dikkatler etdim kıl kadar fark etmedim

*Kaşların bi’llah begim düşünündeki **semmûrdan** (ND. 107/5-329)*

“İnceden inceye dikkat ettim beyim kaşlarını omzundaki samurdan kıl kadar fark etmedim.”

Gerden-i sâfi beyâz öyle ki kâfûr gibi

*Çeşm ü ebrûsu siyâh öyle ki **semmûr** gibi (ND. 150/1-352)*

“Saf gerdanı öyle beyaz ki kâfur gibi; gözü ve kaşı öyle siyah ki samur gibi.”

Gülzâra salın mevsimidir geşt ü güzârın

Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın

*Dök zülfünü **semmûr** giyinsin ko ‘izârın*

Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın (ND. 28/I-254)

“Gül bahçesinde salın, gezip dolaşmanın zamanıdır, ey salınan servi (sevgili) sonbaharın gereğini yap. Saçını dök, bırak yanağın samur giyinsin, ey salınan servi (sevgili) sonbaharın gereğini yap.”

Kakum (A.i.): Kuzey bölgelerde yaşayan, sansara benzer, siyah kuyruklu derisi çok değerli bir hayvan, bu hayvanın postundan yapılan kürk (Devellioğlu, 1998: 483).

Ol muğ-beçe-i ferve-fürûş-ı dil-cû

Âşıklarının etmede zahmına rufû

***Kakum** dilesem sîne-i billûrun açar*

Semmûr *desem cünbişe başlar ebrû* (ND.10-370)

“O gönül çeken, kürk dağıtan meyhaneci çırağı, âşıkların yaralarına rufû etmede kakum istesem billur sinisini açar, samur istesem kaşı hareket etmeye, oynamaya başlar.”

Dâmen (F.i.): Etek. Özellikle bazı kelimelerle gerçek ve mecazî anlamda tamlamalar kurar. Divan edebiyatında âşığın gözü, inci gibi yaşlarla dolu bir etektir ki, bu inciler, sevgili için yollara saçılır. Ayrıca ufuklarda yer ile gök birleşir ki bu da göğün dâmeni imajını uyandırır. Kelimenin dâmân şekli de kullanılır (Pala, 1989: 120-121 - Onay, 1992: 424-425).

O düzd-i gamze tutdu işte sad çâk etdi dâmânım

Âmân ey çeşm-i gîrâ bâri sen koyver girîbânım (ND.85/1-318)

“O gamze hırsız işte tutup eteğimi yüz parça etti. Aman ey esir edici göz bari sen yakamı bırak.”

Olsam üftâde gubârâsâ yine pest olmazam

Çünkü ey serv-i bülend üftâde-i dâmânınam (ND. 90/4-320)

“Toz gibi düşsem yine de alçalmam. Ey servi boylu (sevgili) çünkü senin eteğine düşerim, eteğinin düşkünüyüm.”

Girîbân (F.i.) : Elbise yakası (Devellioğlu, 1998; 291).

Açılıp tâb-ı temûz ile o gül pirâhen

Gelmiş âgûş-ı girîbâne şikâf-ı dâmen (ND. 2/14-8)

“Temmuz sıcağıyla o gül gömlek açılıp eteğin yırtığı yakanın kucağına gelmiş.”

Çâk çâk olmazsa destinde girîbân-ı seher

Rûz-ı haşr ey âh iki destim girîbânındadır (ND. 20/2-283)

“Elinde seherin yakası parça parça olmazsa ey ah, kıyamet günü iki elim yakandadır.”

Ceyb (A.i.): Cep, gömleğin açıklığı, yarığı (Devellioğlu, 1998: 138).

Lebin vasfında bir mazmun demişdim reng ü bû sanma

Anı ceybinde güller bülbülü ilzâm için saklar (ND. 19/8-283)

“Dudağının özelliklerini anlatan bir mazmun söylemişim renk ve koku sanma. Güller onu bülbülü susturmak için cebinde saklar.”

Nakd-i ümmîd ile pürdür ceyb-i subh ey dil hemân

Vâm-hâh-ı âhın elden koyma sen dâmânını (ND.160/5-358)

“Ey gönül sabahın cebi çabucak umut parasıyla doludur. Sen âhın ala-

caklı eteğini elden bırakma.”

Nikâb (A.i) : Yüz örtüsü, peçe. Divan şiirinde sevgilinin saçı yüzünün nikâbidir. Âşık bu nikâbın açılmasını ister. Kelime sözlük anlamıyla da şiirde kullanılır (Pala, 1989; 391- Devellioğlu, 1998; 836).

Nice nişanlayabilsin gözüm o mekkârı

Nikâbını açıcak ‘akldan nişan mı kodı (ND. 148/3-351)

“Gözüm o çok hilekârı nasıl hedef alsın ki, peçesini açınca akıldan iz mi bıraktı ? (aklımı başımdan aldı).”

Nikâb ile göremezken biz anı vâ-hayfâ

Rakîb o gerden-i simîni bî-nikâb kokar (ND. 16/4-281)

“Biz onu peçeliyken göremezken eyvah, ne yazık ki rakip o gümüş gerdanı örtüsüz koklar.”

Ridâ’ (A.i): Belden yukarıya örtülen örtü, hırka, dervişlerin omuzlarına attıkları post (Devellioğlu 1998: 893).

Şevk ile vâiz-i şehîr atdı ridâsın çarha

Böyle şâl oynuna çıkmadı dahi şeyh olalı (ND. 162/3-359)

“Şehrîni vaizi coşkuyla örtüsünü çıkarıp attı. Şeyh olduğundan beri daha böyle şâl oyununa çıkmadı.”

Şâl (F.i) : Genellikle Hindistan’da dokunan, özel motifleri olan değerli bir yün kumaş. Kadınların omuzlarını örtmek için kullandıkları geniş atkı (Türkçe Sözlük, 2005; 1845).

Şâlî (F.i): Şalın ince ve zarif bir çeşidi (Devellioğlu, 1998: 977).

Çenber (F.i): Başa bağlanan yemeni (Devellioğlu, 1998: 154).

Nîm-ten (F.b.i): Mintan (Devellioğlu, 1998: 839).

Yiğit mi oldun a canım nedir bu kırmızı şâl

Başında dün dahi bağlıydı kırmızı çenber (ND. K.13/22-55)

“A canım yiğit mi oldun bu kırmızı şâl nedir? Başında daha dün kırmızı yemeni bağlıydı.”

Lâlenin reşk ile hûn olduğu ser-tâ-be-kadem

O miyâne sarılan kırmızı şâlindendir (ND. 21/2-284)

“(Ey sevgili) Lâlenin kıskançlıktan baştan ayağa kadar kan rengi olma-

sının nedeni o bele (senin beline) sarılan kırmızı şalındandır”

Ey şeh-i hûbânım eyle ol kad-i mevzûna sen

*Reng-i gülden **câme** bûy-ı yâsemenden **pîrehen***

*Servsin sana yeşil **şâlî** gerekdir **nîm-ten***

*Reng-i gülden **câme** bûy-ı yâsemenden **pîrehen***

Bağa gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen (ND. 11/I-238)

“Ey güzeller padişahım (sevgili) sen o güzel boyuna gül rengi elbise, yasemin kokusundan gömlek yaptır. Sen servisin sana yeşil şâlîden mîntan gül rengi elbise, yasemin kokusundan gömlek gerekir. Ey gül bedenli, gonca ağızlı bağa gel açıl, gül.”

Destâr (F.i.): Sarık, tûlbent. Eski giyim eşyaları arasında destârın önemli bir yeri vardır. Özellikle kenarına çiçek takma alışkanlığı ile ilgili olarak şiirde kullanılmıştır. Mutasavvıfların destârları çeşitlidir. Pâyelî, hüseyinî, örfî, dolama vb. isimlerle bilinen sarıkların her biri, üzerindeki tûlbendin sarılış şekline göre değişik şekillerde görünür. Sarıkların sarılış biçiminden bir kişinin tarîkattaki konumu anlaşılır (Pala, 1989: 127- Devellioğlu, 1998: 178).

*Keç edüp **gûşe-i destârımı** rindâne geçüp*

Oturup eyliyeyim bir iki sâ'at ârâm (ND. K.10/22-44)

“Sarığımın köşesini eğerek rintlere yakışır şekilde geçip oturup bir iki saat dinleneyim.”

*Mû-miyânım pek güzel yakışdı **buldârî** sana*

*Hem muvafık düşdü bu **destâr-ı hünkârî** sana*

Goncesin söyle sabâya eylesin bârî sana

*Reng-i gülden **câme** bûy-ı yâsemenden **pîrehen***

Bağa gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen (ND. 11/III-239)

“Kıl bellim (sevgilim) buldârî sana çok güzel yakıştı bu hünkârî sarık (da) sana uygun düştü. Sen goncasın sabâya söyle de bari sana gül rengi elbise, yasemin kokusundan gömlek yapsın. Ey gül bedenli, gonca ağızlı bağa gel açıl, gül.”

Fes (Fas şehrinin adından) (i.): Eskiden şapka yerine kullanılan kırmızı ve kalın çuhadan yapılmış tepesinde püskülü olan silindir biçimindeki başlık, şapka (Türkçe Sözlük, 2005: 692).

*Bir nezâketle açup **fes** gûşesinden perçemin*

Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayrân oldu hep (ND. 9/ 6-278)

“Bir nezaketle açıp fes köşesinden perçemini öyle bir gösterdi ki kim

gördüyse hep hayran oldu.”

*Çâk etmesin mi câme-i sebzın görünce gül
Bak şu yeşil mukaddeme şol kırmızı fese* (ND. 131/3-342)

“Yeşil elbiseni görünce gül yakasını yırtmasın mı? Şu yeşil elbiseye ve kırmızı fese bak.”

*Deryâ-yı aşka dün beni baştarda eyledi
Bir dâne al fesli Cezâyirli âfeti* (ND. 153/4-354)

“Bir tane kırmızı fesli Cezayirli âfeti aşk denizine dün beni baştarda (savaş gemisi) eyledi.”

Küleh (Külâh) (F.i.): Eskiden giyilen, ucu sivri veya yüksek başlık (Devellioğlu, 1998; 533).

*Zülf ü külâhı verdi haleb Mağrib u Fese
Çeşm-i kebûdu saldı akın mülk-i Çerkese* (ND. 131/1-342)

“Saçı ve külahı Mağrip ve Fas’ı bozdu, sarstı. Mavi gözü Çerkez ülkesine akın saldı.”

Dest-mâl(F.b.i.): Elbezi, mendil Eskiden sevgililerin birbirlerine kenarlarına âşikâne dizeler yazılmış destmâlleri, yağlıkları bergüzâr verme âdeti vardır. Divan edebiyatında mendil genellikle iki ucuna nakış yapılması özelliğiyle anılır. Sevgilinin gül suyu kokusunu taşır. Âşığın kanlı göz yaşlarını izleri destmâlde bir nakış oluşturur (Devellioğlu, 1998; 179-Onay, 1992: 121-122 - Pala, 1989: 127).

*Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana* (ND. 2/2-273)

“(Ey sevgili) Gül kokusu damıtılmış, nazın ucu işlenmiş, biri sana ter biri de mendil olmuş”

Kemer (F.i.): Bele takılan kuşak, kayış; don, pantolon, şalvar gibi giyeceklerin bele rastlayan kısmı(Devellioğlu, 1998: 506).

*Sürîn üstündedir dik dik gibi şimdi kemerler hep
Miyân-ı dil-berânda bir yeni çıkdı kıyafet var* (ND. 66/1-194)

“Göbeğin üstündedir şimdi hep dik dik kemerler gibi, dilberler arasında yeni çıktı bir kıyafet var.”

*Değilmiş kasdı hançer çekmek ol ser-mest-i tannâzın
Hemân âgûş açup zerrîn kemer göstermek istermiş* (ND. 81/1-198)

“O alaycı sarhoşun niyeti hançer çekmek değilmiş. Hemen kucak açıp

altın kemer göstermek istermiş.”

Tügme (Düğme): Giyeceklerin bazı yerlerine ilikleyici veya süs olarak dikilen kemik, metal, sedef gibi maddelerden yapılmış küçük tutturma aracı (Türkçe Sözlük, 2005: 583). Eskiden şimdiki sedef ve madenî düğmeler yerine ipekle işlenmiş olanları kullanılmış. Günümüzde bazen de elbiselerin kendi kumaşından ördürülmüş şekilleri kullanılmaktadır (Onay, 1992: 224).

Güşâd et tügmemi pirâhenim aç sînemi yokla
Hele gör neylemişdir bana şemşîr-i nigâhın gel (ND. 77/2-314)

“Düğmemi, gömleğimi aç göğsümü yokla, gör bak hele bakışının kılıcı bana ne yapmıştır?”

Kuşağın tügmesin çözmekde hayfım yokdur ammâ kim
Yüreğ titrer kemer-bendindeki hançer husûsunda (ND.119/3-335)

“Kuşağının düğmesini çözmekte korkum yok ama kemer bağındaki hançer konusunda yüreğim titrer, korkarım.”

Açıldı bunca muhkem kal'alar ey şûh-ı meh-pâre
Kemer bendin senin feth etmeğe olmaz mı bir çâre
Güşâd eyile aman ol tügme-i zerrîni bir pâre
Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol (ND. 22/IV-248)

“Ey ay parçası şuh sevgili bunca sağlam kaleler açıldı. Senin kemer bağını açmaya bir çare olmaz mı? Aman o altın düğmeyi bir parça aç. Sevinç vaktidir gül, açıl, mutlu ol sevgilim.”

Kumaş ve Kumaş Çeşitleri

Hıtâyî (Hatâî) (A.i.): Hatay kumaşı, ipek ve klaptanla dokunmuş sert bir nevi kumaş. Çözüğü ham ipekten olup kumaşa istenilen sertlik bununla verilmiştir. Atkısı ise bükümlü iki ipek telli ve bir klaptanlıdır. Klaptan eğirme çarkı ile eski ifadeyle dolapla sarılan sırma veya tel ile karışık pamuk ipliktir. On altıncı yüzyılın ikinci yarısından sonra rastlanan bu kumaştan genellikle padişahların dış kaftanı yapılmıştır (Devellioğlu, 1998; 533; www.osmanlimedeniyeti.com).

Hâre (F.i.): Üzeri menevişli kumaş, sûf gibi mevclî ve ülkerli olur (Devellioğlu, 1998: 329 – Onay, 1992: 141).

Ele girmez metâ'ı gavgâsız
Akçe etmez kumaşı tamgâsız (ND. 2/1-214)

“Malı kavgasız ele geçmez, kumaşı damgasız para etmez.”

Ne hutâyî var anda ne hâre

Söz satarlar varan harîdâre (ND. 2/-2-214)

“Orda ne hatayî ne hâre var giden alıcıya söz satarlar.”

Dil nakdini bir dilberi mümtâze düşürdüm

Kâlâ-yi visâlin hele pek aza düşürdüm (ND. 86/1-318)

“Dil nakdini seçkin bir dilbere düşürdüm. Hele kavuşma kumaşını pek aza düşürdüm.”

Atlas (A.i.): Üstü ipek altı, pamuk kumaş (Devellioğlu, 1998: 52). İnce ipekten sık dokulu düz renkte sert ve parlak bir kumaştır. Atlas kaftanlar en çok kırmızı, mor, mavi ve yeşil renklidir. Atlas tel adedine ve doku özelliğine göre değerlendirilen bir kumaştır. Düz dokulu atlasların yanı sıra uzunlamasına yollu olan ve “taraklı” denilen atlas kumaşlar da kullanılmıştır. Kaliteli atlas türüne de dîbâ denilmektedir. Sade kumaş olarak vasıflandırılan atlas, nakışsız oluşu sebebiyle, âşığın saf ve temiz gönlüdür. Ancak değerli bir kumaş olan atlasın fakirlik kilimini omzuna alan âşık için katırın çulu kadar bile kıymeti yoktur. Aynı zamanda üzerinde hiç bir yıldızın bulunmaması sebebiyle, sâde bir kumaşa benzetilen dokuzuncu gök atlas taştır. Atlas ve diba üst görevlerde bulunanların kullandıkları bir kumaştır ve bu sebeple vazife olarak düşünülür (Apak, Gündüz, Eray, 1997: www.osmanlimedeniyeti.com).

Unutturdu bana serv-i revanı dün gülistanda

Efendim bir uzun boylu yeşil atlaslı âfet var (ND. 66/3-194)

“Efendim uzun boylu yeşil atlaslı bir âfet (sevgili) var; dün gülistanda bana salınan serviyi unutturdu”

Ne ma'nî gösterir düşündeki ol âteşin atlas

Ki ya'ni şu'le-i can-sûz-ı hüsn ü ân mısın kâfir (ND. 41/3-294)

“Kâfir (sevgili) omzundaki o ateş renkli atlas ne anlama gelir? Yani güzelliği can yakıcı alev misin?”

Gelmiş hat-ı siyah ruhuna âh ey gönül

Semmûr hoş yakışmış o gül-pembe atlese (ND.131/2-342)

“Ah ey gönül (sevgilinin) yüzüne siyah hatı gelmiş. O gül pembe atlasa samur hoş yakışmış”.

Dîbâ (F.i.): Renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş (Devellioğlu, 1998; 184).

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder

Nazeninin sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni (ND. 154/3-355)

“Nazeninim (nazik sevgilim) gül desenli ipek elbise giydin ama korkarım ki gül desenli ipek elbisedeki gülün dikeninin gölgesi seni incitir.”

Gümüş renginde bir dîbâ biçinmiş cedvel-i sîmîn

Velîkin hâre gibi mevci var şeffaf u nûrânî (ND. 11/59-50)

“Gümüştan yapılmış su kanalı gümüş rengi dîbâdan biçilmiş. Ancak hâre gibi şeffaf ve nurlu, aydınlık dalgası var.”

Süslenmeyle İlgili Unsurlar

Sürme (F.i.)-Kuhl (A.i.): Kadınların süs için gözkapaklarının içine çektikleri siyahımsı veya lacivert toz. İsfahan sürmesi çok ünlü olduğu için edebiyatta Kuhl-ı İsfahanî sık kullanılır. Sürmenin sıcak iklimlerde gözleri güneş ışınlarından koruduğu, gözün parlaklığını arttırdığı rivayet edilir. Divan şiirinde sevgilinin ayağının, yolunun ve eşığının toprağı âşık için kuhl ve tûtiyâdır. Bazen sevgilinin atının veya itinın ayak toprağı da sürme olabilir. Ayrıca meyhane toprağında ve sabâ rüzgarında da sürme özelliği vardır (Onay, 1992; 381-382 - Pala, 1989; 303).

Vesme (A.i.): Çivit yaprağı, çivit yaprağı ve rastık ile vücudun çeşitli yerlerini boyama. Rastık, saç ve kaş boyamakta kullanılan siyah boya, sürme (Onay, 1992; 430 - Türkçe Sözlük, 2005; 1645).

Gâze (F.i.): Kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün, allık (Devellioğlu, 1998; 283).

Geh sürme gâh vesme vü gâhî piyâle çek

Ey serv-i nâz çekme yeter gayri kâmeti (ND.153/3-354)

“Bazen sürme bazen vesme bazen de kadeh çek. Ey nazlı servi (sevgili) yeter artık boy çekme (boy atma, kibirlenme).”

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda

Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda

Bâ-husûs aradığım servi hîrâmân anda

Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda (ND.36/2-261)

“Sürmeli gözlü güzel yüzlü ceylanlar orda. Altın kemerli beli hançerli civanlar orda özellikle aradığım salınan servi orda. Gönül Sadabad’a nasıl su gibi akmasın?”

İzâr u çeşmine sorsan henüz bilmezler

Ki reng-i vesme siyeh-rûy gâze âl midir (ND. 34/4-290)

“Yanağına ve gözüne sorsan allığın renginin kırmızı rastığın renginin de siyah olup olmadığını henüz bilmezler”

Hına, Hinnâ (Kına) (A.i.): Kadınların süslenme amacıyla kullandıkları ellerine ve saçlarına sürdükleri boya. En bilinen kullanım şekli bu olmakla birlikte kına çeşitli hastalıkları tedavî için halk hekimliğinde ve Anadolu halk kültüründe farklı amaçlarla günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Divan şiirinde genellikle âşığın kanı sevgilinin eli için kına olur (Pala, 1989: 225 - Durdu B. - Durdu A., 2006: 235-253).

*Bu gün gördüm Nedîmâ geçdi bin nahvetle dil-dârın
Kirişme dâmenin destin hunâ-yı hüsn ü ân tutmuş* (ND. 53/8-301)

“Ey Nedim bu gün gördüm gönül alan (sevgilin) bin gururla, kibirle geçti; eteğini naz, cilve, işve, elini ise güzellik kınası tutmuş.”

*Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emüp
Dâne-i 'unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin* (ND.73/4-312)

“Bazen kınalı parmaklısın bazen dudağını emip hünnap tanesiyle şarap içmez misin?”

Şâne (F.i.): Tarak. Divan şiirinde daha çok gelin, koku, meşşâta ve ayna ile birlikte kullanılır. Sevgilinin saçı için mutlaka şâneye ihtiyaç vardır. Tarak sevgilinin saçlarını bazen toplayıp tutar bazen de dağıtır. Sevgilinin saçına tutunan gönüllerin dökülmesine neden olur. Saçla bir arada olduğunda misk kokar. Kimi zaman âşığın kirpikleri de tarağa döner (Pala, 1989; 458).

*Girîbân çâk olup hayretle sundum destine nâ-gâh
Dil-i sad-pâreyi ben şâne zannettim telâşımdan* (ND.106/2-328)

“Yaka yırtıp ansızın hayretle sundum yüz parça olmuş gönlü telaşımdan ben tarak zannettim”

*Cûy gösterdi yine âyîneveş rûy-ı güli
Pençe-i mihr açdı hem-çün şâne zülfi sünbülü* (ND.165/1-360)

“İrmak yine ayna gibi gülün yüzünü gösterdi. Güneşin eli tarak gibi sümbülün saçını açtı.”

Âyîne (F.i.)-Mir'ât (A.i.): Ayna. Edebî metinlerde daha çok bir süs malzemesi olarak kullanılır. Güzeller aynaya bakarak süslenir ve kendi güzelliklerinin farkına varırlar. Aynanın yansıtma özelliğinin tam olarak gerçekleşmesi için aydınlık, parlak, lekesiz ve pas tutmamış olması gerekir. Sevgilinin yüzü de ayna gibidir. Ayna bir yüzü siyah olduğu için

iki yüzlüdür. Sevgili ayna karşısında uzun süre durur. Kendini seyretmeye doyamaz. Ayna, cepte taşınması nedeniyle de ele alınır. Eski kültürümüzde ayna ile ilgili çeşitli inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Şiirlerde bu inanış ve uygulamalardan da söz edilir. Tasavvuf düşüncesinde de aynaya çeşitli anlamlar yüklenir (Pala, 1989: 61-62 – Onay, 1992: 54-59 – Çetindağ, 2005).

*İstemez mi kendi hüsnün görmeği söylen o şûh
Sîne-i safım gibi mir'âtı tekdîr etmesin* (ND. 112/4-331)

“O şuh (sevgili) kendi güzelliğini görmeyi istemez mi? Saf sinem gibi aynayı bulandırmasın.”

*Edemez kesb-i safâ âyîne-i endâmveş
Ol ki bir kez yâri ser-tâ-pâ der-âgûş eylemez* (ND. 48/3-298)

“O (âşık) ki yâri (sevgiliyi) bir kez baştan ayağa kadar kucaklayamaz, boy aynası gibi mutluluk kazanamaz..”

Anber (A.s.): Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve siyah renkli, güzel kokulu maddedir. Divan şiirinde anber kokusu ve rengi nedeniyle söz konusu edilir. Sevgilinin saçı misk ve anber kokar. Sevgilideki hat ve ben anberdir. Eski tıpta başka maddelerle karıştırılarak tedavi amacıyla kullanılır. Anber bazen sevgilinin ayak toprağı olur. Şairin şiiri ya da baharın kokusu olabilir. Siyah renkli olması nedeniyle geceye benzetilir (Pala, 1989: 36).

*Sanır idim ki 'anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan* (ND. 104/3-327)

“Canım (sevgilim) siyah renkli saçının kokusunu almadan önce sanırdım ki amberi attarlar satar.”

Müşg-Misk (F.i.) : Hıta (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Bu ura nâfe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan söz konusu urdan hammadde olarak yararlanılıp güzel koku elde edilir. Divan şiirinde en çok sözü edilen güzel kokulardandır. Kokusu ve siyah rengi nedeniyle sevgilinin kokusu, beni, kaşı, saçları vb. yanı sıra gece ve mürekkebe benzetilir. Değerli ve pahalı bir koku olması, kokusunun gizlenememesi, her yeri kaplaması, elde edilişi gibi özellikleriyle söz konusu edilir (Pala, 1989: 352-353- Onay, 1992: 30-31).

*Etmesin bî-hûde diller merhem-i la'lin heves
Hançer-i müşkîn-i ebrûnun onulmaz yâresi* (ND. 163/4-359)

“Gönüller boş yere dudağının merhemine heves etmesin. Misk kokulu kaşların (açtığı) hançer yarası iyileşmez.”

Gül-âb (F.b.i.): Gül suyu. Eskiden bazı hastalıkları tedavi amacıyla da kullanılmıştır (Onay, 1992; 409). Divan şiirinde genellikle sevgilinin güzel kokusunu ifade eder.

*Nedir lebinde bu terlik bu tatlılık gûyâ
Şeker tebessüm edersin gül-âb söylersin* (ND. 10/2-205)

“Dudağındaki bu tazelik tatlılık nedir? Sanki şeker tebessüm eder gül suyu söylersin.”

*Saba ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa ‘ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar* (ND. 16/1-281)

“Saba o zülfe elini vursa saf misk; gömleğinin düğümünü açarsa gül suyu kokar.”

Itr-ı şâhî (A.F.b.i.): Baklagillerden tırmanıcı bir süs bitkisi. Güzel koku çeşidi (Devellioğlu, 1998: 400).

Kerrâke (O.i.): Yünden veya yünlüden yapılmış hafif kumaş (Devellioğlu, 1998: 509).

*Kapladuğ gül-penbe şâli ferve-i semmûruna
Ol siyeh zülfü döküp ol sîne-i billûruna
Itr-ı şâhîler sürüp ol gerdan-i kâfûruna
İyddır çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum* (ND. 25/IV-251)

“Gül penbe şalını samur kürkle kaplatıp billur sinene siyah zülfünü döküp o kafura benzeyen gerdanına güzel kokular sürüp naz ile gezmeye çık kurban olduğum (sevgili) bayramdır.”

*Bir cüvan kâşî sarık sarmış efendim başına
Sürme çekmiş ‘itr-ı şâhîler sürünmüş kaşına
Şimdi girmiş dahi tahmînimde on beş yaşına
Gül yanaklı gülgülü kerrâkelî mor hâreli* (ND. 42/II-266)

“Efendim başına bir civan kaşı sarık sarmış, sürme çekmiş, kaşına itr-ı şâhî sürmüş. Tahminimce daha şimdi on beş yaşına girmiş. Gül yanaklı, gül renkli kerrâkeli, mor hâreli.”

Sonuç

Nedim’in şiirleri kendi döneminin giyim kuşam ve süslenme anlayışını yansıtan örnekler açısından oldukça zengindir. Söz konusu örneklerden

yola çıkararak XVIII. yüzyıl İstanbul'unun giyim alışkanlıkları ve giyim kültürü konusunda bilgi edinmek mümkündür. Şairin sözünü ettiği kıyafetlerden bir kısmının kadınlara bir kısmının da erkeklere özgü olduğu anlaşılmaktadır. Beyitlerde özel günlerde, örneğin bayramlarda giyilen kıyafetlerin diğer günlerde giyilenlerden farklı olduğuna, daha güzel ve gösterişli kıyafetlerle güzellerin bayram günleri gezmeye çıktıklarına dair bazı ipuçları bulunmaktadır.

Giyim anlayışındaki değişmeyi yine Nedim'in kemerle ilgili beyitlerinden birinde kullandığı "Dilberler arasında yeni çıktı bir kıyafet var." ifadesinden anlıyoruz. Şair bu sözleriyle giyim anlayışındaki değişime dikkat çekmektedir. Yeni giyim anlayışı aynı zamanda kültürdeki değişimin de habercisi durumundadır. Tarihi kaynaklardan ve Nedim'in şiirlerinden öğrendiğimize göre dönemin oldukça süslü ve şatafatlı giysileri geçmiştekinden farklıdır. Bu gösterişli giyim tarzı Nedim'in şiirlerinde tasvir ettiği güneze yeşil, ateş renkli, gül pembe atlas ya da dîbâ, hâre, hıtâyî gibi değerli kumaşlardan yapılmış elbise, samur ya da kakum kürk giydirmesinden de anlaşılmaktadır. Giyim eşyalarında kullanılan kumaşların sosyal statüyü belirleyici özellikler taşıdığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Giyim kuşamla ilgili gelenek, kıyafetlerin biçimi, kullanılan kumaşlar, süsleme maddelerinin niteliği halkın giyim kültürü, değer yargıları ve değişen dünyaya görüşü, yaşam koşulları hakkında bilgi verir.

Nedim, şiirleri aracılığıyla döneminin giyim ve süslenme anlayışının yanı sıra bu amaçla kullanılan malzemeleri de tanıtmıştır. Örneğin şair, elbiselerde altın kemer ya da altın düğmelerin yeni moda olduğundan da söz eder. Sonuçta, örnek beyitlerde sözü edilen, giyim kuşamdaki lüks ve gösterişe düşkünlük, abartılı süslenme nedeniyle toplumda meydana gelebilecek sosyal sorunların önlenmesi için Lale Devri'nde kıyafetlerle ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Nedim'in şiirlerine giyim kuşam ve süslenmeyle ilgili unsurların dil ve üslup bakımından katkılarını ve gelenekten farklı yönlerini de ayrıca değerlendirmek gerekir. Şair, söz konusu unsurları şiirlerinde daha çok benzetme amacıyla kullanmakla birlikte soyut kavramları somutlaştırmakta da yaralanmıştır. Bazen de gerçek ya da mecazî anlamlarını kastederek şiirlerinde yer vermiştir. Nedim'in şiirlerinde çeşitli giyim eşyaları ve bunların özellikleriyle ilgili bazı telmih unsurlarına da rastlamak mümkündür. Şair, giysilerle güzelin güzellik unsurları arasında renk, koku, biçim vb. yönlerden çeşitli ilgiler kurarak benzetmeler yapmıştır. Deyimlerle, kelimelerin gerçek ve mecaz anlamlarıyla farklı anlatım yolları bulmuştur.

“Gül renginden elbise”, “yasemin kokusundan gömlek”, “nazla işlenmiş mendil” gibi alışılmadık bağdaştırmalar ve somutlaştırmalardan yararlanmışır. Süslenme amacıyla kullanılan kına, vesme, gâze ve güzel kokulardan da söz eden şair, sevgilinin bu unsurlarla süslenip güzelleştiğini, saçının, kaşının, gözünün siyah renkli, anber, gül suyu ya da misk kokulu olduğunu vurgulamıştır.

Nedim’in şiirlerinde kullandığı giyim kuşam ve süslenmeyle ilgili kelimelerin neredeyse tamamı Arapça ve Farsça kelimelerdir. Şair, giyim kuşam ve süslenme unsurlarını ağırlıklı olarak gazellerde, şarkılarda, muhabba ve muhammeslerde kullanmıştır.

Sonuç olarak, Nedim şiirlerinde yaşadığı dönemin giyim ve süslenme anlayışı hakkında kültür tarihi açısından değerli bazı bilgiler vermektedir. Ayrıca, bu unsurları şiirlerinde kendine özgü, alışılmadık bağdaştırma, benzetme ve somutlaştırmalar oluşturmada başarılı bir şekilde kullanarak şiirlerinin daha gerçekçi, hayata yönelik, canlı ve kalıcı olmasını da sağlamıştır. Bu anlamda onu diğer Divan şairlerinden ayıran giyim ve süslenmeye dair çeşitli unsurları özgün benzetme ve anlatım yolları yakalamakta başarıyla kullanabilmesidir.

KAYNAKÇA

Apak, Melek Sevüktekin-Gündüz, Filiz Onat-Eray, Fatma Öztürk, (1997), **Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Arslan, Mehmet, (1999), **Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)**, AKM. Baş. Yayınları, Ankara.

Çapan, Pervin, (2000), “Yahya Bey Divanı’nda Estetik ve Kültürel Bir Değer Olarak Giyim Kuşam ve Renk Unsurları”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 3., TİSAV, İstanbul, s. 169-189.

Çavuşoğlu, Mehmet, (1987), “Nedim’e Dair”, **Türk Dili**, S. 426, Haziran, Ankara, s. 331-344.

Çetindağ, Yusuf, (2005), **Ayna Kitabı**, Karam Yay., Çorum.

Devellioğlu, Ferit, (1998), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 15. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Durdu, Bircan-Durdu, Aydın, (2006), “Anadolu Halk Kültüründe Kına”, **Cogito, Ten: Derinden**, S. 44-45, Kış, YKY. İstanbul, s. 235-253.

Faroqhi, Suraiya - Neuman, Cristoph K., (2004), **Otoman Costumes From Textile to Identity**, Eren Yayınevi, İstanbul.

Güneş-Yağcı, Zübeyde - Genç, Serdar, (2007), “XIX. Yüzyılda Balıkesir’de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı”, **Turkish Studies**, Volume 2/1, Winter 2007, s. 227-246.

Gürtuna, Sevgi, (2002), “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 11, s.909-920, Ank.

Kaplan, Mehmet, (1976), “Nedim’in Şiirlerinde Mimârî, Eşya ve Kıyafet”, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I**, 1. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul.

Koçu, Reşad Ekrem, (1969), **Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.

Nedim Divanı, (1997), (hzl. Muhsin Macit), Akçağ Yay., Ankara.

Onay, Ahmet Talât, (1992), **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (hzl. Cemâl Kurnaz), TDV. Yayınları, Ankara.

Osmanlı Kıyafetleri, [http:// www.osmanlimedeniyeti.com](http://www.osmanlimedeniyeti.com) (6.6.2007)

Önder, Mehmet, (1995), **Antika ve Eski Eserler Kılavuzu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Pala, İskender, (1989), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, C. 1-2, Akçağ Yay., Ankara.

Şentürk, Ahmet Atillâ (1999), **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, YKY. İstanbul.

Şentürk, Ahmet Atillâ-Kartal, Ahmet, (2004), **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Tunç, Ayfer, (2001), “Kumaş, Nakış, Aşk”, **Yaratıcı Osmanlılar, Sanat Dünyamız**, S.73, Yıl:1999, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.11-14.

Türkçe Sözlük, (2005), (Komisyon), 10. Baskı, TDK. Yay., Ankara.

Yıldırım, Ali (2002), “Nedim’in Şiirlerinde Somutlaştırma”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 12, S.2, Elazığ, s. 211-218.

